

som blanke, runde dråber sne! *Kai Flor* (10). Snebær er vinterens første · fnug i min elskedes hår *Mogens Jermin Nissen* (11). Harald H. Lund (12).

LITTERATUR: (1) 875 1919,48; (2) 277 1,1939-41, 228; (3) 449 1944,31; (4) 269b 1,257; (5) a 730b 93; b 730d 126,154; (6) 821r 136; (7) 151 6,1933,157; (8) 456 109; (9) 982e 27; (10) 64 26/8 1944; (11) 649b 25; (12) 561d 39f.

Baldrian, *Valeriana*

LÆGE-BALDRIAN, *Valeriana officinalis*, på høje enge, i sumpede kratskove, ved grøfter og bække, bliver 50-100 cm høj, har fjersnitdelte blade og små blegrøde eller hvide blomster i kvaste. Den kun 10-30 cm høje TVEBO-BALDRIAN, *Valeriana dioeca*, med forneden helrandede ægformede, i øvrigt fjersnitdelte blade er temmelig alm. på fugtige enge.

Baldrian begyndelsen af 1500-t ff med ukendt oprindelse; *velandsurt* 1546-1870 er vel opstået af *Valeriana* med allusion til sagnfiguren Vølund Smed; *katteurt* 1533-1789, *katterod* 1600-t og *katteglæde* 1820, fordi katte tiltrækkes af planten, jf. s. 113; *øjenrod* 1648-1821, plantens saft blev anvendt mod øjenlidelser, eller til ogn = frygt, skræk og da med samme oprindelse som *venderod*, *vendelrod* slutningen 1700-t, måske til norsk *venda* = drive (i anden retning: den stærktlugtende rod værnede mod hekseri). *Danmarksgræs*, -*pris* o. 1700, 1793, måske til den = slå og oldnord. *merja* = knuse, idet plantens stængel med blomsterkvaste foroven kan være anvendt af børn som slagvåben, sml. engkarse bd. 2 og vejbred s. 68.

LITTERATUR: 689 2,779f; 854 22,1960,2.

LÆGEMIDLER; MOD TROLDDOM

Nogle kildeskrifters omtale af 'katteurt' kan også gælde læbeblomsten s. 113. I folkemedicinen anvendes oftest læge-baldrian.

Saften af baldrian og pileblade kan bruges til salve på hævet strube, desuden drikkes baldriansaft (begyndelsen af 1400-t; 1).

Christiern Pedersen 1533: saften indgives mod epilepsi (7b), vin- eller ølafkog af rødderne er urindrivende (59a, 60a), dekott med fennikel- og opiumvalmuefrø i vin eller øl drikkes mod lændesmerter (57b jf. 74a).

Henrik Smid 1546ff (2): mellem de to fruedage (15/3 og 15/8) tages rødderne op og skygge-

tørres; den pulveriserede rod drukket med vin er urindrivende, ligeså vand- eller vinafkog, det stiller også side- eller rygsmerter, driver mennes; hjælper mod gift og pest, når man drikker afkoget »og dertil lugter for den onde lugt«, også god mod »koldpis«. Nogle drikker afkog af roden med fennikel, anis og skærsoede (lakrids?) for hoste og åndenød. Den friske rod og urt knust og lagt på hovedet stiller hovedpine, »nedlægger skuddene«; øjne badet med vinafkog af rod og blomster bliver klare, det læger bylder og sår.

Simon Paulli 1648, 143: den knuste rod indtaget med vin anbefales mod svagsynethed, heraf tilberedes også et øjenbadevand, der sælges på apoteker. Nogle forfattere hævder, at planten eller en klud dyppet i dens saft kan trække jern ud af hug- og stiksår.

Roden er anført i farmakopeen 1772. Den styrker senerne, er sveddrivende, fordeler svulster, lægges knust på sår og tørtret i pose mod svage øjne (1761; 3). Roden har krampestillende, nervestyrkende, sved- og urindrivende, opløsende egenskaber, modvirker hysteri og forrådnelse, anvendes mod indvoldsorm og for tilstoppede kirtler (o. 1800, 4).

Den pulveriserede rod indgives for epilepsi (5). Mod hovedsmerter gnides panden med baldrianblade og krusemynte (NJylland; 6), klog kone på Rømhø gav den tørre knuste rod som middel for kvinders søvnløshed (7), eller man lagde de tørrede blomster under hovedpuden (NLangeland o. 1900; 8), en te af dem blev drukket mod nervøsitet (Slesvig o. 1900; 9). Roden anvendes stadig i medikamenter for nervøse lidelser (10).

Roden indgår i en beskyttende pest-akvavit (o. 1700) og råd mod bl.a. feber (1600-t) (11); den bruges mod krampe, lammelser fra rygmarven, som ormemiddel (1877; 12), vinafkog mod gulsot og »koldpis« (13), er bestanddel af middel for blegtsot (14), hjælper for hudløshed (Tårs Vendsyssel; 15), indgår i øjenbadevand (1743; 16) og »Herr Niels' dråber = urteudtræk i brændevin (17).

På apoteker føres rhizoma og extractum valerianae.

Baldrianrod er komponent i råd for oksens ondartede lungesygge (1664; 18) og et røgemiddel mod kvægstamt pulver, der indgives i dyrets blod fra åreladning (MSjælland 1745; 19). Afkræftede kreaturer gnides med baldrian og tjære: tjærspån og vendelrod · giver din ko god helsebod (20). Nævnt som middel mod blodpis

og mod blodig mælk (21); efter kælvingen skal koen have bl.a. baldrian (22).

Roden af »katteurt« indgår i middel for hestens sygdomme, baldrianrod i råd mod dens indvoldsorm; »tobaksurt« (baldrian?) med merian indgives mod blindhed (1727; 23).

Får fårene efter indbindingen et øldekøkt af baldrian og stinkende kamille, holder det dem sunde om vinteren (1664; 18). Roden af baldrian, løvstikke og alant gives syge svin (24); roden anvendes mod hundesyge (12).

Baldrian eller »St. Buldrian« nævnes tillige med andre helgener i flere signerråd, f.eks. »hil dig, San wenis urt (= Velands?), du er kommet af Jesu blod«, – således 1692 og 1793 i lægeråd

Roden af baldrian blev førhen brugt af rottefængere. Stik fra »En samling af J. Fosies kobberstik til P. F. Suhm«, 1747. Overfor: Kardebolle. (ES).

og for at fremmane tyv, mod koens »solskud« og gæssenes forhekselse (1700-t) (25). Får køerne ved indbindingen omkring mortensdag 11/11 baldrianrod i foderet, kan de ikke forhekkes (26). Roden af baldrian og mesterrod spises med kærner af pæon og nyserod mod trolddom (1785; 27). »Mand og kone at forene, som altid kives og trættes, giv dem begge at drikke af et krus. . . Valeriana, så bliver de straks gode venner« (28).

LITTERATUR: (1) 15 37f,86; (2) 841 1577,8; (3) 696 466; (4) 739 1,1796,439; 398 1806,34 og 1821, 43 sml. 488 o 281; (5) 925 1795,119; 186 15; (6) 161 1906/23:1685; (7) 885 28,1952,15; (8) 634 12680; (9) 634 13473/7,12; (10) 599b 1,99; (11) 488 o 281,302; (12) 510 1,132; (13) 186 36; (14) 328f 1,49; (15) 634 13620; (16) 258 1937,101; (17) 747 97; (18) 83 154, 295; (19) 1010 25,1937,92; (20) 194 4,1794,27; (21) 83 174,192; (22) 161; (23) 83 30,64; (24) 178 1935, 40; (25) 159 1929, 86f; 83 179,326; 679b 196,200f jf. 381; (26) 273 194 jf. 176 sml. 679 1, nr. 210; 420 3,1793,151; (27) 488 6,1883,373; (28) 328f 2,124.

DIVERSE

»Det er højligt at forundre sig over, hvor meget kattene forlyster sig med baldrians lugt« (1648; 1), »kattene elsker dens lugt så meget, at når man ophænger et glas med baldrianolie, springer de i vejret derefter« (1796; 2), de river undertiden planten itu, også tørrede eksemplarer i herbarier (1806; 3). Kattens »kærlighed« til denne plante er det afslørende motiv i kriminalhørespillet »Weekendmordet« af Poul Moos, uds. 1949. Rottefængere skal have brugt roden til at lokke dyrene sammen (2); den lægges i ilderkasser for at få dem derind. Bundet til ketcheren eller ved garn skulle den lokke fiskene til (4). Med baldrian og enebær kan man ryge mod fluer, myg etc. (1792) og lægge den tørre plante mellem tøj for møl (1780) (5).

LITTERATUR: (1) 697 143; (2) 739 1,439f; (3) 398 1806,34; (4) 488 6,1883,370; 670 1,1801,84 jf. 8,78; (5) 792 2,1792,257; 43 1,1780,392; 161 1906/23:2214.

Kardebolle, *Dipsacus*

ALMINDELIG KARDEBOLLE, *Dipsacus silvester*, tidsellignende 80–150 cm høj plante med modsatte blade, der ved stænglen har sammenvoksede rande, og talrige små lilla blomster i ægformede, 6–8 cm lange hoveder omgivet fornedet af lange stikkende svøbblade, ved hver blomst